



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Avonturen aan boord bij De Ruyter: De Mémoires van de graaf van Guiche nader bekeken
Zee, A. van der

Citation

Zee, A. van der. (2007). Avonturen aan boord bij De Ruyter: De Mémoires van de graaf van Guiche nader bekeken. *Tijdschrift Voor Zeegeschiedenis*, 26(1), 48-56. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4306026>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4306026>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Avonturen aan boord bij De Ruyter*

De Mémoires van de graaf van Guiche nader bekeken

AD VAN DER ZEE

Het is bekend dat Armand de Gramont, graaf van Guiche, zich in 1666 gedurende de Vierdaagse Zeeslag aan boord bevond bij admiraal Michiel de Ruyter op diens schip *De Zeven Provinciën*. Gerard Brandt maakt in zijn biografie van De Ruyter uit 1687 uitvoerig melding van het feit dat vier Franse edelen, onder wie de graaf van Guiche, zich hadden gemeld bij de vloot om de slag tegen de Engelsen mee te maken. Brandt meldt eveneens dat Guiche na afloop van de slag liet weten nog nooit zoiets verschrikkelijks te hebben doorstaan, erger nog dan alles wat hij te land had meegemaakt.¹

Dat de graaf van Guiche over zijn belevenissen in Holland, en ook over de Vierdaagse Zeeslag, zelf een uitgebreid verslag heeft geschreven, is minder bekend.² Het aantal verwijzingen in de historische literatuur naar de graaf van Guiche en zijn *Mémoires* is niet groot. Oudendijk citeert Guiche enkele malen in haar boek over Johan de Witt uit 1940; Rowen noemt hem een aantal keren in een voetnoot; Fox heeft stukjes uit Guiche's verslag van de nautische manoeuvres opgenomen in zijn omvangrijke studie over de Vierdaagse Zeeslag.³

De *Mémoires* zijn een interessante bron voor zeventiende-eeuwse politieke, militaire, culturele én diplomatieke geschiedenis, maar om ze op juiste waarde te schatten is het nodig enige kennis te hebben van de persoon van de schrijver en van datgene wat hij met zijn werk beoogde. We kunnen het doel van zijn *Mémoires* kortweg samenvatten als een doelbewuste poging van de schrijver om zijn plaats in de geschiedenis te benadrukken en zijn rol in diplomatie en politiek zó groot te maken als in de ogen van zijn kring geloofwaardig zou kunnen zijn. Telkens als de persoon Armand de Gramont handelend optreedt, dienen we dus op onze hoede

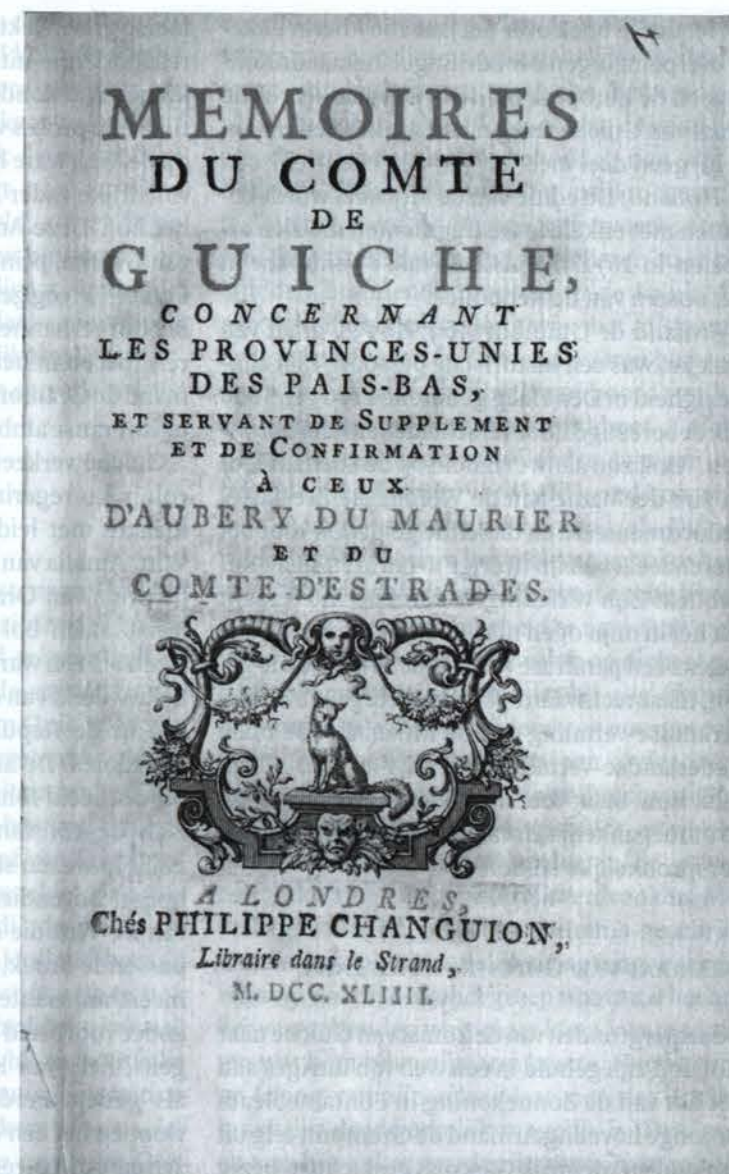
te zijn omtrent het waarheidsgehalte. Een kritische analyse van de *Mémoires* zal dan ook leiden tot een gewogen oordeel over dit interessante boek. In dit artikel wil ik mij beperken tot Guiche's relaas van de Vierdaagse Zeeslag. Dit geeft niet alleen een representatief beeld van de *Mémoires*, maar is met het oog op het De Ruyterjaar 2007 ook een toepasselijke introductie.

DE MÉMOIRES VAN DE GRAAF VAN GUICHE

In 1744 verscheen bij een Londense uitgeverij het boek *Mémoires du Comte de Guiche, concernant les Provinces-Unies des Pays Bas*. In het voorwoord van de uitgever wordt vermeld dat dit boek de editie is van een manuscript dat rond 1670 was geschreven door Armand de Gramont, graaf van Guiche. Een Nederlandse vertaling van de *Mémoires* verscheen in 1747.⁴

De *Mémoires* van de graaf van Guiche zijn verdeeld in drie 'Boeken', aangevuld met enkele losse stukken. De drie boeken beslaan de belevenissen van de schrijver Armand de Gramont van 1665 tot en met 1667. Ze zijn zorgvuldig gecomponeerd en geschreven en zijn blijkens een mededeling in de tekst tot stand gekomen in 1669. Boek I behandelt het jaar 1665. De graaf van Guiche beschrijft in het kort het politieke landschap in de Nederlanden en de politieke mores met zijn commentaar daarop. De tweede helft van het eerste boek is grotendeels gewijd aan de schermutselingen aan de oostgrens van de Republiek. De Munsterse prins-bisschop Bernhard van Galen had Lochem en Borculo veroverd, waarna een Franse troepenmacht het Staatse leger was komen assisteren. Guiche beschrijft met veel detail de verschillende militaire manoeuvres en geeft daarbij zijn eigen mili-

Afb. 1. Titelblad van de Franse editie van de *Mémoires du Comte de Guiche* uit 1744. (foto auteur)



tair-tactische en strategische commentaar op het graven van stellingen, de aanleg van schansen en de manier waarop je die het best kunt belegeren.

Het tweede boek behandelt het jaar 1666. Het grootste deel van dit tweede boek is gewijd aan de oorlogshandelingen ter zee tussen de Republiek en Engeland. Guiche maakte aan boord van het schip *De Zeven Provinciën*, het vlaggenschip van admiraal Michiel de Ruyter, de Vier-

daagse Zeeslag mee. Hij beleefde daar enige hachelijke avonturen, waarbij hij het er naar eigen zeggen ternauwernood levend van afbracht. Zijn verslag toont enkele interessante details omtrent de oorlogvoering ter zee in de zeventiende eeuw en de karakters van Cornelis Tromp en Michiel de Ruyter. Het is bovendien een van de weinige ooggetuigenverslagen van deze grote slag die plaats had van 11 tot en met 14 juni 1666.

Het derde boek over het jaar 1667 bevat enkele overpeinzingen over de Engelse staatsinrichting en de Europese politiek. Dat jaar keerde de graaf van Guiche terug naar Frankrijk en maakte hij geen deel meer uit van de gebeurtenissen in Holland. De editie van de *Mémoires* wordt besloten met enkele losse fragmenten die zich afspeelden in 1672 tijdens de Franse veldtocht in het oosten van de Republiek.

Armand de Gramont (1637-1673), graaf van Guiche, was een historische persoon. Zijn aanwezigheid in Den Haag gedurende 1665 en 1666 wordt bevestigd door verscheidene andere bronnen.⁵ Ook zijn aanwezigheid op de Staatse vloot en zijn deelname aan de Vierdaagse Zeeslag is gedocumenteerd en ditzelfde geldt ook voor het merendeel van zijn overige avonturen in de Republiek. Zijn vertelling is dermate interessant dat het in mijn ogen niet voldoende zou zijn om slechts een parafrase van zijn belevenissen te geven, maar rechtvaardigt een volledig nieuwe Nederlandse vertaling van de *Mémoires*.⁶ De oude Nederlandse vertaling uit 1747 is niet alleen zeldzaam, maar voor de moderne lezer soms net zo ontoegankelijk als het wijdloperige Frans uit de oorspronkelijke editie.

DE GRAAF VAN GUICHE IN HOLLAND

De achtergronden van de komst van Guiche naar Holland zijn gehuld in een web van intriges aan het hof van de Zonnekoning in Fontainebleau. De jonge hoveling Armand de Gramont, telg uit een oud en roemrijk Gascons geslacht en bezig aan een succesvolle militaire carrière, begon met Henriette-Anne, de schoonzuster van koning Lodewijk XIV, een verhouding. Aan het hof waren buitenechtelijke verhoudingen aan de orde van de dag en geaccepteerd, zolang deze maar niet in de openbaarheid kwamen. De twee gelieven lieten zich in hun intieme correspondentie echter misprijzend uit over de koning. Guiche noemde Lodewijk XIV een 'fanfaron' (blaaskaak), die men eens een toontje lager zou moeten laten zingen.⁷ Door toedoen van een ja-

loerse gravin lekte deze compromitterende correspondentie uit en koning Lodewijk zette de jonge graaf zonder pardon gevangen in de Bastille. Een proces wegens majesteitsschennis lag op de loer, ware het niet dat Guiche een zeer invloedrijke vader had met een hoge functie aan het hof. Deze Antoine III de Gramont, hertog van Guiche, prins van Bidache en 'maréchal de France', kreeg gedaan dat zijn zoon 'slechts' van het hof verbannen werd. Holland leek een goed reisdoel en in het voorjaar van 1665 maakte Armand de Gramont zijn opwachting in Den Haag bij de Franse ambassadeur, de graaf D'Estrades.⁸

Guiche verkeerde naar eigen zeggen al snel volop in regeringskringen, waar hij kennis maakte met leidende figuren zoals Johan de Witt, Amalia van Solms, haar kleinzoon de jonge prins van Oranje en vele anderen. Zijn *Mémoires* staan bol van de namen en laten zich lezen als een ware 'Who is Who' in de diplomatieke wereld van die jaren. Over het politieke leven in de Republiek vertelt hij verschillende anekdotes. De aristocraat Guiche beschouwde bijvoorbeeld Johan de Witt als een parvenu die zich de rol van legeraanvoerder aanmatigt, maar in wezen slechts een ambtenaar is en een burger bovendien. Zijn spottende beschrijving van De Witt die zich een modieus jak, met bijpassende broek, laat aanmeten, behoort tot de meest amusante stukken uit de *Mémoires*. Een ander voorbeeld geldt de 80-jarige Rutger Huygens, heer van Klarenbeek. Deze bevond zich als gedeputeerde namens Gelderland op de vloot en liet een bos groene veren op zijn pruik zetten om zo een strijdbaarder indruk te kunnen maken.

Het politieke systeem hier te lande kon Guiche maar weinig bekoren. Hij had gehoopt hier een republiek als de oude Romeinse aan te treffen. Dat was zijn ideaalbeeld van een vrije republiek, maar hij kwam er al snel achter dat het in de Nederlandse republiek van het stadhouderloze tijdperk draaide om de strijd tussen de verschillende steden, provincies en regentenfamilies, waarbinnen geen algemeen belang, maar slechts particulier belang werd nagejaagd. Gui-

che voorziet dan ook dat er aan die stadhouderloze situatie snel een einde zal komen: 'De belangen van Holland en de andere gewesten zijn momenteel zo weinig met elkaar in overeenstemming dat deze Republiek de naam "Verenigde Provinciën" volstrekt niet verdient. Want ze zijn zo intens verdeeld, zowel de gewesten onderling, als de steden binnen die gewesten, waar geen dag voorbijgaat zonder dat er weer ergens gedoe over is, dat ze niet eens in de gaten hebben dat ze werkelijk een Leider nodig hebben die hen verenigt en aan alle twisten een einde maakt'.⁹

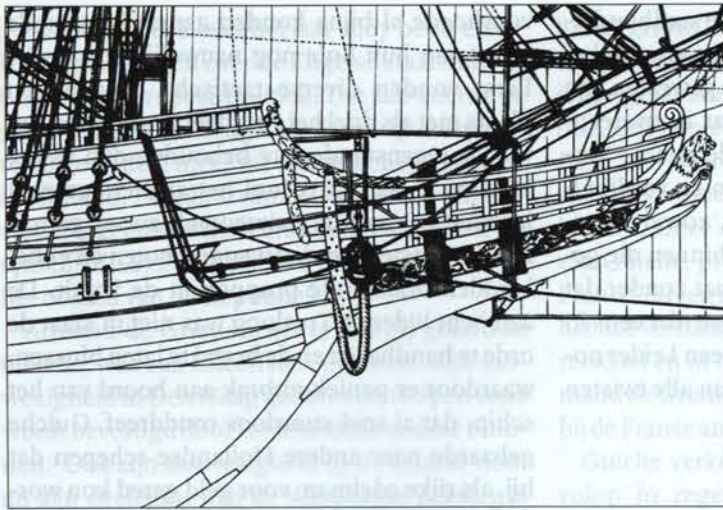
NAAR ZEE!

Ruim een jaar na zijn komst naar Holland neemt Guiche in overleg met zijn vader en het hof het besluit om aan boord te gaan van de Staatse vloot. Dankzij de goede contacten van D'Estrades met De Witt werden Guiche en zijn mensen toegelaten en ondergebracht op de *Duivenvoorde*, het schip van kapitein jonker Otto van Treslong. Zijn gezelschap bestond ten eerste uit zijn broer Antoine, graaf van Louvigny, die hem op al zijn reizen vergezelde. Dan was er zijn zwager Louis Grimaldi, de prins van Monaco, die zich toevallig in Holland bevond en graag mee wilde. Daarnaast waren er nog enkele Franse edelen en allen hadden uiteraard ook een gevolg aan bedienden bij zich. Guiche deelt mee over geen enkele nautische ervaring te beschikken. Dat heeft in zekere zin ons, lezers, tot voordeel gestrekt. De cavalier Guiche raakte gaandeweg zo in verbazing over de in zijn ogen vreemde tactieken van het zeegevecht, dat hij ons een fraaie beschrijving van diverse manoeuvres met bijbehorende analyse heeft nagelaten in zijn *Mémoires*. We komen hier nog op terug.

Begin juni 1666 koos de vloot zee vanaf Texel. Aanvankelijk leek de Engelse vloot onvindbaar, maar op 10 juni kwam deze eindelijk in zicht. Guiche verhaalt hoe langgerekt de linies van beide vloten wel niet waren: 'Terwijl wij hun

voorhoede al bijna konden aanraken, was de staart van hun linie nog nauwelijks te zien'.¹⁰ Eerst vonden diverse tactische bewegingen plaats met als doel het voordeel van de wind boven de tegenstanders te behouden dan wel te behalen. Toen op 11 juni het artilleriegevecht losbarstte, werd de *Duivenvoorde* zwaar getroffen. De masten werden weggeschoten en er belandden brandende proppen in de kajuit. De aan jicht lijdende Treslong was niet in staat de orde te handhaven en de brand te laten blussen, waardoor er paniek uitbrak aan boord van het schip, dat al snel stuurloos rondreef. Guiche geboorde naar andere Hollandse schepen dat hij, als rijke edelman, voor geld gered kon worden, maar oogstte slechts hoongelach. Dit onridderlijke aspect van het zeeleven schokte hem zeer. Hij omhelsde zijn zwager en broer en stond al op het punt afscheid te nemen van het leven, toen plots een ander schip zó dicht tegen de *Duivenvoorde* aankwam, dat hij nog één uitweg zag. Op volle zee, tijdens een vuurgevecht van een brandend schip op een ander overspringen, dat huzarenstukje volbrachten Guiche en zijn vrienden. Hij vermeldt er wel bij dat anderen die dit probeerden in de golven terechtkwamen en jammerlijk verdronken. Met veel bravoure en gevoel voor drama beschrijft Guiche hoe hij uiteindelijk de sprong waagde. Hij zegt dat hij de kabel greep waarmee het anker vastgebonden was, maar klem kwam te zitten wat hem bijna zijn arm kostte. Nauwkeurige lezing van zijn relaas laat zien dat wat hij beschrijft daadwerkelijk mogelijk is. De vloeien van het anker worden immers met behulp van de penterbalk tegen het schip aan getrokken. Mogelijk is dat de plek die Guiche bedoelt (zie afbeelding 2). Vanaf zijn hachelijke positie zag hij hoe de *Duivenvoorde* brandend ten onder ging.

Guiche bleek zich na zijn sprong aan boord te bevinden van de *Klein Hollandia*, het schip van Evert van Gelder, de zwager van De Ruyter. Daar wachtte hem een volgende schok. In plaats van met egards te worden behandeld, werd hij onderdeks gestuurd om het geschut te bedienen.



Afb. 2. Reconstructietekening van een zeventiende-eeuws schip i.c. de Batavia. Het anker is aan één zijde met de kraanbalk verbonden. Deze steekt vanaf het bakdek schuin naar voren. De vloeiën van het anker zijn achterwaarts omhoog geheven en worden met touwen en de zogeheten penterbalk stevig tegen het schip aan getrokken ('gekat'). Het moeten deze touwen zijn geweest die Guiche bij zijn sprong van de Duivenvoorde naar de Klein Hollandia vastgreep en waarachter hij vervolgens klem kwam te zitten. (tekening Bataviawerf, Lelystad)

Slechts voor veel geld bleek kapitein Van Gelder bereid Guiche en zijn gezelschap over te brengen naar het vlaggenschip van de vloot, *De Zeven Provinciën*, het schip van De Ruyter.

Na het regelen van de financiële zaken ('Ik schreef een wissel uit opdat de kapitein zijn geld in Amsterdam kon ontvangen.') werden Guiche en zijn mensen de volgende dag aan boord bij De Ruyter gebracht. Guiche is vol lof over de admiraal, die hij zeer bewonderde. De rest van de slag zou Guiche steeds in de buurt blijven van De Ruyter en een secondantenrol vervullen. Het weer was nu kalm geworden en de linies schoven verschillende keren schietend langs elkaar heen. Guiche merkt op dat de Nederlanders moeite hadden om hun schepen in één linie te houden, in tegenstelling tot de Engelsen die daar juist zeer bedreven in waren. Dit ontlokt hem de stelling dat je beter midden in een Engelse vloot kunt varen dan erlangs en beter langs een Hollandse vloot dan er middenin. Deze stelling brengt hij naar voren wanneer hij beschrijft hoe Cornelis Tromp zich met een deel van zijn eskader losmaakte uit de linie en met een omtrekkende beweging de Engelsen van boven de wind trachtte te benaderen, wat hem uiteindelijk ook lukte. De Ruyter stond bepaald niet te juichen over Tromps manoeuvre en beschouwde diens actie als al te driest en onbezonnen.

Op 12 juni aan het einde van de middag, werd *De Zeven Provinciën* geraakt door een Engels salvo, waarbij de grote steng werd weggeschoten. De Ruyter overwoog om over te gaan op een ander schip, maar besloot om de vloot te verlaten en zijn schip te repareren. Intussen ging het opperbevel over naar Aert van Nes. De nacht en een deel van de derde dag van de slag bezag Guiche dan ook van enige afstand, maar hij weet nog wel te melden hoe de *Royal Prince*, het schip van de Engelse admiraal Ayscue, aan de grond liep en op bevel van De Ruyter in brand werd geschoten, wat weer tot woede leidde bij Tromp die het schip als prijs had willen veroveren.

Guiche vergelijkt de karakters van beide admirala's en concludeert dat ze elkaar uitstekend aanvulden op het gebied van lef, vechtlust, verstand en bezonnenheid. Hij wist dat de twee mannen niet elkaars vrienden waren. Alhoewel hij De Ruyter zeer hoog acht om zijn militair inzicht en moed, kan ook Tromp op zijn bewondering rekenen. De Ruyter komt hem zelfs wat al te voorzichtig over, zijn terughoudendheid grenzend aan weifelhoedigheid, terwijl Tromps riskante manoeuvre wel diens moed toonde en mogelijk de doorslag had gegeven tijdens het gevecht. De wijze waarop Tromp, met goedvinden van De Ruyter, later dat jaar door De Witt werd bejegend en disciplinair bestraft, komt Guiche dan ook hoogst onoprecht voor en wijt

hij geheel en al aan politieke motieven: 'Zijn werkelijke fout lag daarin dat hij een dienaar van het Huis van Oranje was en bijgevolg vijand van de raadpensionaris'.

HET LINIEGEVECHT EN DE CAVALERIECHARGE

Voordat Armand de Gramont naar Holland werd verbannen, was hij bezig aan een succesvolle militaire carrière. Voor een Frans edelman met een beroemde maarschalk als vader was dat een vanzelfsprekende zaak, maar, zoals eerder gezegd, oorlogvoering ter zee was voor Guiche een volstrekt nieuw avontuur. Het landleger was zijn referentiekader en telkens probeert hij in de *Mémoires* de strijd ter zee te vergelijken met wat hij kent en waar hij verstand van heeft, namelijk de cavaleriecharge en de belegering. Aanvankelijk ziet hij slechts wanorde, maar Guiche is een snelle leerling en begrijpt hoe het liniegevecht idealiter wordt uitgevochten. Ook ziet hij in dat er een gat gaapt tussen de theorie van het liniegevecht en het daadwerkelijke verloop van de strijd. Hij signaleert een groot verschil tussen de gedisciplineerde Engelsen, die koste wat het kost hun linie gesloten proberen te houden, en de Hollanders, die al snel overgaan tot de mêlée, omdat hun schepen té verschillend van grootte en snelheid zijn om de linie vast te houden. Bovendien is in zijn ogen de doelstelling van het zeegevecht, in tegenstelling tot die van een cavaleriecharge, vaak niet helder. Het enteren en veroveren van een vijandelijk schip is immers strategisch gezien zelden wenselijk. Guiche zegt hierover het volgende: 'Werkelijk, de bewonderenswaardige orde binnen de Engelse vloot verdient alle navolging en als ik bij de marine zou dienen en bevel zou voeren op een schip van de koning, zou ik de Engelsen op hun eigen manier bevechten en niet zoals de Hollanders en Fransen doen, door altijd maar te willen enteren. Want, ten eerste, als men een vage doelstelling heeft is het moeilijk en ge-

vaarlijk deze te bereiken. Ook is het niet zo dat de schepen tijdens het enteren aan elkaar gelijkwaardig zijn. De beweging op de golven veroorzaakt veel ongelijkheid, want niet alle schepen varen even snel. [...] Ter vergelijking moet men zich eens een linie van de ruitery voorstellen, die volgens vaste regels te werk gaat. Zo'n linie heeft geen ander doel dan de vijandelijke linie te doen wijken en moet goed acht slaan op zijn eigen orde en die van de vijand. Stel u daarentegen een groep ruiters voor waarbij iedereen zijn positie verlaat en ongeordend de aanval inzet. Die laatste tactiek zal zeker niet tot succes leiden en men mag veronderstellen dat het omgekeerde waar is. Nu zegt men wel dat de strijd ter zee anders is dan die op het land, maar daar vergist men zich dan in. Want het gaat om dezelfde principes die hier bepalend zijn, namelijk orde, front en vuurkracht.'¹²

Guiche is vervuld van ontzag voor de vuurkracht van de grote lineschepen uit de Tweede Engelse oorlog. Hij deelt mee nog nooit zulk oorverdovend kanongebulder te hebben gehoord. Vergeleken met veldgeschut van het landleger waren de drijvende kanonplatforms met 80 tot 90 stukken als de *Royal Prince*, de *Sovereign* of *De Zeven Provinciën* natuurlijk superieur. Hij weet ook precies hoeveel buskruit er aan boord is van *De Zeven Provinciën*, namelijk 40.000 pond; een hoeveelheid die door archiefgegevens wordt bevestigd.¹³ Toch plaatst Guiche ook hier een kritische noot. Weliswaar zijn de scheepskanonnen ontzagwekkend en beschikken ze over een vernietigende kracht, ze veroorzaken toch in de eerste plaats vooral veel rook en lawaai en zijn in zijn ogen lang zo effectief niet als de musketten van scherpschutters, die ook op grotere afstand met dodelijke precisie kunnen worden ingezet.

Guiche beschrijft kort hoe de zee eruit zag na de derde dag van de slag: het water ligt dan bezaaid met wrakstukken, tonnen en plunje en hier en daar drijft een brandend schip. Tussen deze feitelijke beschrijvingen van zijn belevenissen aan boord van *De Zeven Provinciën*, waaruit zijn waarde als ooggetuige blijkt, voegt Guiche telkens al-

lerlei militair-tactische gedachten. Deze leiden soms tot een soort 'what-if'-geschiedschrijving. Wat zou er gebeurd zijn als de Engelsen zich niet bij de komst van prins Rupert hadden laten terugvallen, zo mijmert hij, maar juist hadden doorgepakt op het moment dat de Hollandse vloot verzwakt was? Wat als de hertog van Albemarle wel tijdig zijn schip had kunnen wenden en het voordeel van de wind had behaald? Dan hadden de Engelsen natuurlijk de slag gewonnen, want uiteindelijk waren zij zowel numeriek als tactisch superieur aan de Hollanders.

'Wat ik heb gezien van beide naties heeft mij ervan overtuigd dat, afgezien van een al te grote ongelijkheid in gevechtskracht, de Hollandse vloot alleen tegen de Engelse op kan door dichtbij de eigen havens slag te leveren en zich dan snel terug te trekken. Anders dan de Engelsen moeten de Hollanders, zowel gezien hun mogelijke inzet van mensen en schepen als hun tactiek, een langdurige oorlog vrezen en moeten zij slechts proberen gelegenheid te schepen om zo'n oorlog snel te beslissen.'¹⁴

Zo'n snelle beslissing was tijdens de Vierdaagse Zeeslag niet gevallen. Terwijl het gevecht op de veertiende juni nog in volle gang was, maakte een plotseling opkomende mist er een einde aan. Beide vloten dropen af naar hun thuishavens. Guiche zoekt De Ruyter op en treft hem aan in zijn kajuit. Bij wijze van karakterschets zegt hij over hem: 'Typerend voor De Ruyter was dat hij zei, toen de overwinning eenmaal zeker was: "God heeft ons die gegeven". Te midden van de wanorde en de hachelijke situatie, leek het mij dat hij zich uitsluitend bekommerde om zijn Vaderland en zich alleen onderwierp aan Gods wil. Men kan zeggen dat hij wat boers en onbeschaafd is, zoals onze eigen voorvaders. Ten slotte wil ik nog over hem zeggen dat ik hem de dag na de slag aantrof terwijl hij zijn kajuit aanveegde en zijn kippetjes voerde'.¹⁵ Die laatste observatie, door velen geciteerd, met vaak geen andere bronvermelding dan 'een Franse ooggetuige',¹⁶ vindt waarschijnlijk zijn oorsprong in de *Mémoires* van de graaf van Guiche.

De slag was ten einde en nu begon de strijd over de vraag wie hem gewonnen had. Ook al was er militair gesproken geen duidelijke beslissing gevallen, Guiche ziet heel scherp dat er op het vlak van de politieke propaganda garen gesponnen kon worden. Met andere woorden, het was niet nodig de slag te winnen om toch de overwinning te kunnen claimen en dat was precies de opzet van Johan de Witt. Met enig sarcasme concludeert Guiche: 'De Witt was aan boord van de vloot gegaan waar hij direct een verhaal liet opstellen over hetgeen gebeurd was. Hij vond het nodig om het land te laten weten dat de overwinning groot was en het verlies van de vijand nog groter: met zijn pen doodde hij er vijf- of zesduizend meer dan er gesneuveld waren en hij verbrandde met zijn kaarslicht nog twintig schepen die in goede staat op de Theems lagen. Zijn afgezanten verbreidden daarop die ene waarheid en die luidde dat Engeland was verslagen.'¹⁷

Guiche was blij dat het afgelopen was en hij de haven van Vlissingen heelhuids had bereikt. Het Franse gezelschap keerde vervolgens direct terug naar Den Haag, waar Guiche zijn eigen versie van de gebeurtenissen op schrift stelde en aan zijn vader en de Franse koning stuurde. Hij benadrukte in zijn brief dat men vooral De Witt niet moest geloven als hij nu de Fransen verder mee de oorlog in wilde trekken onder verwijzing naar het eclatante succes, maar enige terughoudendheid moest betrachten. De Engelsen waren immers verre van verslagen. Dat Lodewijk XIV zich vervolgens zoveel mogelijk afzijdig van de oorlog heeft gehouden, schrijft Guiche geheel en al aan dit advies toe.

EEN PERSOONLIJK VERHAAL

Tot zo ver de graaf van Guiche over de Vierdaagse Zeeslag. Het was een enerverende periode die hij tijdens zijn verblijf in Holland meemaakte en waarover hij berichtte. Later dat jaar volgde de Tweedaagse Zeeslag, die aanmerkelijk minder gunstig verliep; ook het con-

flict tussen Tromp en De Ruyter hield de gemoederen danig bezig. Guiche was weliswaar op de hand van Tromp in dit conflict, maar moest toch erkennen dat deze zijn boekje wel te buiten was gegaan door een bevel van De Ruyter te negeren, wat geen enkele officier past en zeker niet tijdens een zeeslag, waar de orde toch al wankel is. Als ware schuldige van het conflict wijst hij echter Johan de Witt aan, die op onverantwoorde wijze een man als Tromp met al zijn kwaliteiten aan de kant zette terwijl er nota bene een oorlog aan de gang was. Dat kunde en kennis moesten wijken voor politiek opportunisme van de raadpensionaris, greefde hem diep.

In principe is elk buitenlands verslag over gebeurtenissen in onze geschiedenis als belangwekkend aan te merken. Buitenstaanders wijzen ons in het algemeen op zaken die voor de inheemse tijdgenoot te vanzelfsprekend waren of onopgemerkt bleven. Na lezing van de *Mémoires* van de graaf van Guiche raakt men ervan doordrongen hoezeer de jaren zestig van de zeventiende eeuw een tijd van grote dynamiek en internationale spanningen waren. De Republiek was in die tijd een slangenkuil van intriges, met groeiende politieke tegenstellingen tussen medestanders van de gebroeders De Witt en de kring rond de prins van Oranje. Die spanning is voelbaar in elke zin die Guiche schrijft en dat maakt hem tot zo'n boeiende schrijver over Nederlandse geschiedenis. Dat hij het inderdaad af en toe wat minder nauw met de waarheid zal hebben genomen en zijn rol in het geheel wat heeft aangedikt mag dan waar zijn, het maakt zijn geschrift er niet minder interessant om. Armand de Gramont heeft ons een als kroniek vermomd egodocument nagelaten, waar veel feitelijkheden over de door hem beschreven periode in zijn te vinden, met af en toe een schitterend doorkijkje op de complexe wereld van de zeventiende eeuw. Een minder persoonlijk getint verhaal zou niet zo snel de draak steken met Johan de Witt of met gedeputeerde Rutger Huygens. Dat de graaf van Guiche dergelijke details wel heeft beschreven, is iets waar wij hem dankbaar voor

mogen zijn. Hij liet ons in de eerste plaats een boeiend verhaal na over helden en slechteriken en over 'het Lot dat het leven van alle stervelingen bestiert'.¹⁸ Hij bedreef daarmee precies het soort geschiedschrijving dat velen tegenwoordig juist weten te waarderen, maar dat lange tijd als zijnde 'niet geheel objectief' terzijde is gelegd. Daarnaast vinden we toch ook vele feitelijke beschrijvingen, die wel degelijk als informatief en objectief zijn te kenschetsen.

In 1670 werd de graaf van Guiche door Lodewijk XIV gerehabiliteerd, bij welke gelegenheid hij zijn *Mémoires* in handschrift aan de koning aanbood. In 1672 keerde Guiche terug naar de Republiek, toen als officier onder de prins van Condé, met de taak om het Franse leger over de Rijn te loodsen en de stad Arnhem te veroveren. Zijn verblijf in Holland in de jaren daarvoor en zijn deelname in 1665 aan de veldtocht tegen de bisschop van Münster in Overijssel, zullen hem veel kennis over lokale omstandigheden hebben bijgebracht die nu goed van pas kwam.

Ook al brachten Guiches heldendaden hem tijdelijk veel aanzien in de Parijse salons, lang heeft hij niet van die roem kunnen genieten. Na een hevige ziekte, mogelijk als gevolg van een verwaarloosde longontsteking die hij tijdens de overtocht van de Rijn had opgelopen, stierf Guiche op 23 november 1673 in Bad Kreuznach in de Duitse Palts. Zijn lichaam werd overgebracht naar Parijs en begraven in de kloosterkerk van de Capucijnen, een kerk die na de Franse Revolutie werd gesloopt. Afgezien van zijn familiekaas in het plaatsje Bidache aan de voet van de Pyreneeën, vormen zijn *Mémoires* dan ook de enige tastbare herinnering aan deze man, van wie verder geen betrouwbare afbeelding is overgeleverd.

NOTEN

* Met dank aan prof. dr. J.R. Bruijn voor zijn commentaar op een eerder concept van dit artikel en overige stimulerende opmerkingen.

¹ G. Brandt, *Het Leven en bedrijf van den heere Michiel de Ruyter* (Amsterdam 1687) 476-477 en 491.

- 2 Armand de Gramont, *Mémoires du comte de Guiche concernant les Provinces-Unies des Pays-Bas et servant de Supplement et de Confirmation à ceux D'Aubery et du Comte d'Estrades*, ed. Philippe Changuion (London 1744).
- 3 Johanna K. Oudendijk, *Johan de Witt en de Zeemacht* (Amsterdam 1940); H.H. Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary of Holland, 1625-1672* (Princeton 1978); Frank Fox, *A Distant Storm* (Greenwich 1996).
- 4 *Nederlands Gedenkboek inhoudende de merkwaardigste gevallen van de jaaren 1665 tot 1672 inclus, zo ter zee als te lande, door de Grave van Guiche, zijnde door hem zelf bijgewoond en opgetekent*, by Jabobus Sipkes, (Groningen 1747).
- 5 O.a. de *Mémoires van Godefroi D'Estrades*, brieven van Hugues De Lionne en Saint-Evremond. Marc Bedjai, 'Libertins et politiques : le comte de Guiche' in: *Revue de la Bibliothèque Nationale* No 44, été 1992. (Paris 1992)
- 6 Deze nieuwe vertaling, met uitgebreid commentaar en biografische aantekeningen, is in voorbereiding.
- 7 Denis Labau, *Un franc-gaulois à la cour du Roi Soleil*. Guy-Armand de Gramont, comte de Guiche (Pau 2005).
- 8 Colenbrander (ed.), *Buitenlandse bronnen over de Nederlandse Zee-oorlogen*, RGP kleine serie, deel 18.
- 9 *Mémoires*, 60. Deze en alle volgende paginaverwijzingen zijn naar de Franse octavo-editie van de *Mémoires* uit 1744.
- 10 *Ibidem*, 236.
- 11 *Ibidem*, 280.
- 12 *Ibidem*, 266-267.
- 13 NA, Archief De Ruyter, 51.
- 14 *Mémoires*, 272.
- 15 *Ibidem*, 268-269.
- 16 P.J. Blok, *Michiel de Ruyter*, 1930, 271. Ook R. Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaenszoon de Ruyter* (Amsterdam 1996) 177.
- 17 *Mémoires*, 270.
- 18 *Ibidem*, 227.

Honderd jaar De Ruytermedaille, 1907-2007

FRITS DE BOER

In 2007 wordt stilgestaan bij het feit dat Michiel Adriaenszoon de Ruyter op 24 maart 1607 in Vlissingen werd geboren. In verband hiermee is in maart 2007 een boek verschenen waarmee aandacht wordt besteed aan het feit dat in 1907 op uitdrukkelijk verzoek van koningin Wilhelmina een onderscheiding is ingesteld die de naam De Ruytermedaille heeft gekregen. In dit artikel wordt kort stilgestaan bij deze bijzondere Koninklijke onderscheiding.¹

HET OORSPRONKELIJKE STATUUT EN HET ONTWERP

Eind januari 1907 gaf koningin Wilhelmina aan mr. J.D. Veegens, minister van Landbouw, Nijverheid en Handel (LNH), de wens te kennen dat, ter gelegenheid van de aanstaande De Ruyterherdenking, een ereteken zou worden ingesteld ten behoeve van schippers, stuurlieden en verdere bemanning van koopvaardij schepen, die zich door verdienstelijke daden hadden onderscheiden. De minister verzocht het hoofd van de afdeling Nijverheid om, samen met de inspecteur voor de Scheepvaart, de gedachten te laten gaan over deze zaak. Overleg met de minister van Marine zou zeker nuttig zijn, maar de onderscheiding was van het ministerie van LNH.

Kort daarna kwam een reactie van beide ambtenaren. Zij waren van mening dat er sprake moest zijn van een draagmedaille, te dragen aan een oranjekleurig lint. De medaille moest niet te groot zijn, want grotere medailles zijn lastig in het gebruik. De medaille moest uitgereikt kunnen worden in goud, zilver of brons. In verband met de koppeling aan de herdenking van de driehonderdste geboortedag van

De Ruyter, zou op de voorzijde van de medaille het borstbeeld van de vlootvoogd kunnen worden aangebracht, met als omschrift zijn naam, de datum en het jaar van zijn geboorte en het jaar van de herdenking, terwijl aan de andere zijde het wapen van De Ruyter zou kunnen worden aangebracht, met het omschrift 'Koninklijke belooning voor verdienste voor de scheepvaart'. Deze oorspronkelijke tekst staat nog steeds op de onderscheiding vermeld.

De inspecteur voor de Scheepvaart A.E. Arkenbout Schokker, een oud-marineofficier, gaf ook nog aan dat de medaille uitgereikt zou kunnen worden aan personeel van de Koninklijke Marine. De Ruyter is tenslotte met name een zeeheld geweest. Ook het personeel van de Loodsdienst zou in aanmerking moeten kunnen komen, evenals leden van de bemanning van vissersschepen.

De minister van Marine liet weten dat hij het op prijs stelde dat, bij invoering van een ereteken als door Hare Majesteit bedoeld, het personeel van de zeemacht van een mogelijke toekenning daarvan niet zou worden uitgesloten. Hij wilde de groep echter ruimer omschrijven omdat het voorkomt dat personen, die niets met de oorlogs- of koopvaardijvloot te maken hebben, uitvindingen doen – zoals die van de chronometer of het kompas – waarbij de scheepvaart zeer gebaat is. Ook die personen zouden in aanmerking moeten kunnen komen voor de genoemde onderscheiding. De clausule 'schippers, stuurlieden en verdere leden der bemanning van koopvaardij schepen' zou dus moeten worden aangevuld met de woorden 'en anderen'. Door het vermijden van een verwijzing naar marinepersoneel ontliet het ministerie van Marine een bijdrage in de kosten van de nieuwe medaille.